

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Розглянуто теоретичні засади податкового регулювання соціального розвитку суспільства. Запропоновано напрями підвищення ефективності податкової політики як засобу реалізації соціальної функції держави у контексті стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку українського суспільства.

Ключові слова: податки, податкова політика, соціальна функція держави, соціальна політика держави.

Рассмотрены теоретические основы налогового регулирования социального развития общества. Предложены направления повышения эффективности налоговой политики как средства реализации социальной функции государства в контексте стратегических ориентиров социально-экономического развития украинского общества.

Ключевые слова: налоги, налоговая политика, социальная функция государства, социальная политика государства.

The theoretical grounds of tax regulation of social development of society are examined. The ways of improvement of effectiveness of tax policy are proposed as mean of realization of state social function in context of strategic goals of social and economic development of Ukrainian society.

Keywords: taxes, tax policy, social function of the state, social policy.

Характерною ознакою сучасного етапу розвитку цивілізації вважається соціалізація економічних систем і підпорядкування економічної функції держави соціальним цілям. Домінування соціальної спрямованості знайшло відображення у конституційному закріпленні у тій чи іншій формі моделі соціальної держави. Соціальні здобутки найрозвиненіших країн світу спонукають інші регіони світу до соціально результативних дій. Не стала винятком у цьому процесі і Україна, де створення підвалин соціальної держави за аналогом провідних країн світу визначає основний напрям трансформації суспільних відносин і головний зміст соціально-економічної стратегії держави. Чільне місце в реалізації цього завдання посідає податкова політика, оскільки оподаткування як соціальний інститут виступає одним із основних інструментів соціальної політики держави, призначення якої – забезпечити існування і відтворення цілісної сукупності соціальних суб'єктів у рамках суспільства як єдиної соціальної системи та сприяти формуванню умов для розвитку і самореалізації соціального потенціалу людини, її сутнісних сил як основи подальшого розвитку соціуму в цілому. Основними напрямками соціальної політики як чинника розвитку соціальних відносин з метою забезпечення умов для самореалізації людини є: формування і розвиток соціально орієнтованого господарства; досягнення у суспільстві соціальної злагоди та стабільності на основі утвердження соціальної справедливості; розвиток соціально-трудова, сімейно-шлюбних, соціально-демографічних, етнопонаціональних, територіально-поселенських відносин; розвиток гуманітарної сфери. Так, формування і розвиток соціально-ринкових відносин, соціально орієнтованого господарства сприяє посиленню соціальної безпеки людини й суспільства, соціальної захищеності особи, її незалежності від держави. Розвиток соціально-трудова відносин і насамперед ринку праці та зайнятості населення забезпечує підвищення ефективності використання трудового потенціалу, продуктивної зайнятості, зниження рівня прихованого безробіття, створення нових і ефективне використання наявних робочих місць, передбачає здійснення політики ефективного підтримки самозайнятості населення, підвищення його територіальної мобільності з метою перерозподілу робочої сили між регіонами.

Повнішій реалізації соціального потенціалу сприяє розвиток територіально-поселенських відносин через регулювання соціально-просторових форм організації суспільства (насамперед розселення), соціально-культурних процесів урбанізації, а також міграційних процесів, дотримання необхідних пропорцій у розширенні відтворенні міського й сільського населення.

Основна мета етнопонаціональної політики полягає в забезпеченні умов вільного розвитку народів країни, дотриманні конституційних прав, свобод і рівності громадян всіх національностей перед законом, участі їх в усіх сферах суспільства, оптимальному врахуванні їхніх інтересів, створенні сприятливих умов для розвитку кожної національності.

Варто пам'ятати про стан навколишнього середовища соціальної системи, під яким розуміється сфера буття, однією із складових якого є природа. Адже добробут і можливості самореалізації індивіда як головне завдання соціальної політики держави залишаються порожніми деклараціями, якщо не брати до уваги якості і безпеки того навколишнього середовища, у якому живе і діє кожна людина. Наразі життєвою цінністю стає екологія буття людини, а однією з найважливіших соціальних проблем – взаємодія людини з навколишнім середовищем.

Практично кожний із визначених напрямів соціальної політики передбачає використання державою фіскальних підойм регулювання. У промислово розвинених країнах сьогодні від 80 до 95 % урядових доходів забезпечують податки. Наприклад, в країнах-членах ОЕСР паралельно зростанню ВВП спостерігається підвищення як абсолютної суми податків, так і їх питомої ваги у ВВП: кожні 10 років частка податків у ВВП збільшується приблизно на 5 %. Якщо в 70-ті роки вона складала 30 %, то до кінця 90-х років вже досягла 40 % [1, с. 18]. Ця тенденція, відома як закон Вагнера, об'єктивно обумовлена, і, відповідно до існуючих прогнозів, буде проявлятися у майбутньому. Як відмічає Р. Масгрейв: "Передбачення Вагнера про зростання державних витрат виявилось правильним, навіть при тому, що повинна була пройти половина сторіччя, перш ніж це стало помітним. Таке зростання, як він доводив, було не випадковим, але "законом", що приписується дії трьох головних факторів: структурним змінам в економіці, демократизації суспільства і зростанню зацікавленості у соціальній справедливості" [2, с. 64].

Оподаткування як соціальний інститут виступає одним із основних інструментів вирішення багатьох соціальних проблем. Донедавна у переважній більшості наукових досліджень об'єкти податкового регулювання обмежувалися економічними явищами, що обумовлено розумінням більшості авторів сутності податків як суто економічної категорії.

Виваженошою є, на нашу думку, позиція вчених, які вважають, що подібний пан-економізм – зведення сутності оподаткування до лише економічного явища – звужує пізнавальний світогляд, спричиняє нехтування численними та важливими виявами неекономічної сутності податків. "Концептуально оподаткування означає

більше, ніж просто розвиток формальних понять суми і розподілу індивідуальних грошових внесків; у вищому сенсі виправдання податків полягає у витрачанні цих внесків на цілі, задля яких їх збирають, а саме – для задоволення індивідуального через загальне та свідому діяльність цілого, тобто уряду" [3, с. 31], – писав класик теорії державних фінансів Ленц Штейн.

Тракування податків як суто економічної категорії суттєво звужує можливість використання соціально-регулятивного потенціалу податкової політики та податкової системи країни. Соціалізації економічних систем обумовлює необхідність розкриття сутності податків не тільки як економічної категорії, а як суспільно-соціальної, оскільки, крім фіскальних і регулюючих дій оподаткування має і побічні, зовнішні для фіску соціальні наслідки.

Метою статті є теоретичне обґрунтування необхідності врахування в процесі розробки та реалізації податкової політики держави соціальної функції податків.

Оподаткування виступає важливим механізмом соціальної інтеграції, а податок – одним із основних засобів політичного управління й економічного регулювання соціальних процесів у сучасному суспільстві. У податках виражаються загально-формальний (публічно-правовий) і матеріальний (соціально-економічний) зв'язки податкових суб'єктів, які відтворюють єдиний соціальний організм країни.

У цьому контексті оподаткування необхідно розглядати в першу чергу як соціальний інститут, завдяки якому відбувається функціонування соціального організму країни. В цьому випадку воно є певною формою організації суспільної діяльності у фінансовій та господарчій сфері функціонування суспільства, що знаходить свій вираз у суспільних відносинах перерозподілу обмежених ресурсів соціуму, через які здійснюється регулювання економічними, політичними, соціальними, культурологічними процесами суспільства, і сприяє виробленню достатньої кількості суспільних благ і загалом забезпеченню соціально-економічних адаптаційних засад життєдіяльності соціального організму. "Сучасна практика соціально-економічного реформування система оподаткування демонструє значимість податкової політики у розвитку всіх сфер суспільного життя. В сучасних умовах система оподаткування – один з найважливіших інститутів, який впливає на динаміку не тільки загально-економічних, але й соціальних показників" [4, с. 74].

Серед умов розвитку і реалізації соціального потенціалу людини, у формуванні яких податки відіграють надзвичайно важливу роль, однією з головних є зростання суспільного добробуту, що стає можливим лише тоді, коли він опирається на потужну фінансову основу. Характеристикою ефективного фінансового забезпечення суспільного добробуту виступає рівень життя.

Вплив податків на рівень життя населення через реалізацію їх фіскальної функції має опосередкований характер і знаходить свій вираз у фінансовому забезпеченні виконання державою її функцій, у тому числі і соціальної. Від того, які обсяги коштів має держава у своєму розпорядженні, залежать: можливість держави щодо регулювання економічних процесів як головної і загальної умови зростання добробуту людей; рівень доходу працюючих у бюджетній сфері та тих, хто потребує соціального захисту; рівень фінансового забезпечення охорони здоров'я, освіти, культури та інших сфер життєдіяльності людей, ступінь розвитку яких визначає рівень суспільного добробуту в країні.

Прагнення держави максимізувати податкові надходження з метою найбільш повного фінансового забезпечення державного регулювання соціально-економічних процесів може привести до надмірного податкового

навантаження, що пригнічує економічний розвиток та звужує податкову базу, безпосередньо впливаючи на рівень доходів платників податків. Тому оптимізація податкового тягаря є надзвичайно важливим інструментом державного впливу на суспільний добробут.

Одним з інструментів забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення, що у поєднанні із застосуванням диференційованого та прогресивного оподаткування повинно сприяти реалізації принципу соціальної справедливості як у оподаткуванні, так і в суспільстві, є застосування неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Його економічним змістом має бути відповідність розміру неоподаткованого мінімуму прожитковому мінімуму. Тобто, ті мінімальні кошти, які необхідні людині для того, щоб вона могла вижити як фізіологічна і соціальна істота, не повинні обкладатися податком.

Соціальну спрямованість мають податкові пільги, які дають право юридичній або фізичній особі на повне або часткове звільнення від оподаткування. Податкова пільга – це категорія, що розкриває соціальну сутність податків та спрямованість податкової політики держави. За допомогою пільг держава має можливість забезпечувати певні параметри соціальної системи, забезпечуючи її відтворення, цілісність та розвиток.

Податкові пільги використовуються з метою соціальної підтримки та пом'якшення соціальної нерівності. В Україні це, зокрема, податкові пільги багатодітним сім'ям, переселенцям з-за кордону на свою історичну батьківщину, студентам і особам, які підвищують свою кваліфікацію; вирахування з особистих доходів та прибутку, які використовуються для оплати освітніх, медичних та страхових послуг, житлового будівництва тощо.

Безперервне погіршення стану навколишнього середовища, спричинене втручанням людини у природні закономірності і порушення їх внаслідок різноманітних екологічних і техногенних катастроф, вимагає невідкладного вирішення соціально-екологічних проблем. В системі економічних важелів державного впливу на екологічні процеси найважливішими є фінансові, оскільки вони мають найсильніший вплив на суб'єктів господарювання і здатні суттєво змінити їх відношення до екології. З комплексу фінансових важелів особливо виділяються податкові. У даному випадку податки виступають не тільки як головне джерело фінансування відповідних урядових заходів (впровадження ресурсозберігаючих технологій, виробництво екобезпечної продукції, участь господарюючих суб'єктів у природоохоронних заходах, компенсація суспільству шкоди, яка завдається природоруйнівною діяльністю людини), але й як активний інструмент регулювання різноманітних процесів і подолання негативних наслідків зовнішніх ефектів.

В системі фіскальних інструментів регулювання соціально-економічних процесів важливу роль відіграє податковий контроль, який є одним з інтегруючих і стабілізуючих факторів соціального розвитку, оскільки він створює умови для реалізації таких принципів у оподаткуванні, як обов'язковість, рівність, соціальна справедливість. Крім того, податковий контроль сприяє збільшенню надходжень до бюджету, створюючи тим самим сприятливі умови для вирішення завдань, які входять до переліку соціальних повноважень держави.

Однією з найголовніших функцій соціальної держави є забезпечення соціального захисту громадян, який за класифікацією Міжнародного бюро праці включає соціально-економічну допомогу та соціальне страхування. Соціальна допомога спрямована на підтримку державою тих категорій громадян, які через певні життєві обставини не спроможні брати участь у суспільно корисній праці. Со-

ціальне страхування, на відміну від соціальної допомоги, призначене для матеріального забезпечення тих громадян, які брали (або беруть) участь у суспільно корисній праці, отримуючи за це заробітну плату – основне джерело своїх доходів. В умовах, коли заробітна плата стає основним (або єдиним) джерелом доходів для переважної більшості громадян, ризик втрати працездатності або втрати роботи набуває масового, суспільно значимого характеру. Це створює об'єктивні передумови побудови загальнодержавної системи соціального страхування, яка поєднує можливості державного обов'язкового і недержавного соціального страхування. Тягар організації матеріального забезпечення у цьому випадку повинна брати на себе держава, виконуючи свою соціальну функцію. Фінансову базу системи державного соціального страхування створюють державні цільові фонди, які формуються за рахунок надходжень соціальних податків (внесків, зборів).

Реальна соціальна стабільність і соціальний мир, відсутність соціальних конфліктів як невід'ємні риси соціальної держави можливі тільки за умови досягнення соціальної справедливості у суспільстві, суттєвим фактором забезпечення якої є податкова політика держави, оскільки вона може істотно впливати на базові умови реалізації цього важливого принципу стійкого розвитку соціальної системи: ефективність господарювання, умови розподілу суспільного продукту, пропорції відтворення, розвиток продуктивних сил, справедливість у оподаткуванні тощо.

Пошук оптимальної моделі податкової системи передбачає розв'язання трьох важливих проблем: економічної ефективності, справедливості і адміністрування. Це головні критерії, якими керуються при виборі податків, формуванні структури податкової системи, обґрунтуванні оптимального податкового навантаження, формуванні бази оподаткування, встановленні ставок, пільг, визначенні порядку розрахунку і способів сплати, встановленні спеціальних режимів оподаткування і т.д.

Якщо проблеми достатності, гнучкості, ефективності та адміністрування податків досить широко представлені в зарубіжних і вітчизняних наукових розробках, то питання соціальної справедливості як у оподаткуванні, так і через оподаткування, на нашу думку, поки що вивчені недостатньо. Поняття "справедливість", "соціальна справедливість" постійно присутні в наукових дослідженнях та при обговоренні податкових проблем, але, як зауважують Р. Масгрейв і П. Масгрейв: "Усі згодні, що податкова система повинна бути справедливою і нейтральною, але існує менше аргументів з приводу того, як інтерпретувати ці вимоги" [5, с. 261].

У податковому законодавстві країн світу соціальна справедливість має статус одного з принципів побудови податкової системи. Обмежена кількість публікацій з цього питання в державах на пострадянському просторі обумовлена низкою причин, де найсуттєвішими були характер і зміст завдань, які необхідно було розв'язувати в процесі суспільної трансформації. Становлення національних податкових систем акцентувало увагу науковців і практиків на її кількісних параметрах (склад, структура, ставки, податкове навантаження тощо) та питаннях, пов'язаних з адмініструванням податків.

Тривала системна криза та зумовлена нею нестача державних коштів знову ж таки спрямовувала зусилля на пошук шляхів підвищення економічної ефективності податкової системи. І тільки останнім часом почали з'являтися статті, монографії, дисертаційні дослідження, підручники [6-9], у яких автори зважають на необхідність дослідження соціальної природи податків та врахування цього феномену як для оптимізації оподат-

кування, так і з метою використання податкових важелів у регулюванні соціальних процесів.

Суттєвою проблемою, що ускладнює дослідження податків як інструменту соціальної політики держави, є відсутність у спеціальній літературі однозначного і загальноприйнятого трактування поняття "соціальна справедливість". При визначенні цього терміна різними авторами враховуються різні його аспекти [10-12].

Виходячи зі змісту публікацій з питань соціальної справедливості, логічним буде твердження про недостатність одного критерію справедливості для врахування безлічі індивідуальних особливостей і запитів, безлічі суспільно доцільних задач, безлічі життєвих ситуацій.

Якщо, наприклад, проаналізувати зміст положень Податкового кодексу України в частині надання податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб, то досить легко можна помітити різноспрямованість їхнього застосування в залежності від конкретної соціальної цілі.

Підводячи певний підсумок проведеного дослідження, можна повністю погодитися з думкою Н. Стюбена, що жодна річ так не сприяє ухилянню від сплати податків, як відчуття того, що з вами чинять несправедливо [13]. Саме тому, не зважаючи на усю складність, багатогранність та кількісну невизначеність поняття "соціальна справедливість", ця ідея як необхідна умова забезпечення соціальної злагоди і стабільності в суспільстві може і повинна бути реалізованою в процесі регулювання соціальних відносин, у тому числі і перш за все за допомогою інструментів податкової політики.

Надзвичайно важливим моментом у контексті питань, пов'язаних з проблемами досягнення соціальної справедливості у суспільстві, є вплив податків на "тіньовий" сектор економіки, наслідком існування якого є своєрідне замкнуте коло: держава змушена встановлювати високі податкові ставки з метою компенсації недонадходжень до бюджету, а підприємницький сектор переходить у тінь з метою уникнення сплати занадто високих податків. У будь-якому разі у кінцевому підсумку страждає споживач як через високі ринкові ціни, так і через недоотриманий власний дохід та надмірне оподаткування.

Зокрема, з позицій окремих груп платників податків, податковий тягар в Україні розподілений дуже нерівномірно, оскільки взагалі не здійснюють офіційних внесків на фінансування державних видатків ті господарюючі суб'єкти, як виробляють близько 1/3 реального ВВП, у той час як усі інші вимушені сплачувати податки майже європейського рівня.

Отже, розглядаючи можливості реалізації принципу соціальної справедливості як у оподаткуванні, так і через оподаткування, можна сказати, що не існує ідеально справедливої податку. Тим не менш при формуванні податкової політики і побудові податкової системи слід вважати податки вагомим інструментом вирішення соціальних задач, потрібно прагнути не до недосяжної досконалості, коли враховувалися б усі індивідуальні обставини платника податків, а намагатися забезпечити елементарну справедливість і максимально нейтральний підхід до різних видів господарської діяльності. В процесі розробки податкової політики необхідно враховувати те, що податки, крім фіскальної та регулюючої дії, мають і соціальні наслідки. Тому податки слід розглядати не просто як економічну категорію, а як суспільно-соціальну.

1. OECD Revenue Statistics 1965-2000. – Paris: OECD, 2001. – 380 p.
2. Buchanan J. M., Public Finance and Public Choice. Two Contracting Visions of the State [Текст] / J.M. Buchanan, R.A. Musgrave. – Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press, 1999. – 272 p.
3. Classics in the Theory of Public Finance [Текст] / Ed. By R.A. Musgrave, A.T. Peacock. – London etc.: Macmillan; New York: St Martin's Press, 1967. – XIX, 244 p. 4. Гацька Л. Інституціональні аспекти реалізації регулюючої функції податків у соціальній сфері [Текст] / Л. Гацька // Вісник Київ-

ського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2009. – № 107-108. – С. 74-78. 5. Масгрейв Р.А. Государственные финансы: теория и практика [Текст] / Масгрейв Р.А., Масгрейв П. Б. / пер. с 5-го англ. изд. 1989. – М.: Бизнес Атлас, 2009. – 716 с. 6. Андрущенко В.Л. Економічні та позаекономічні аспекти оподаткування [текст] / В.Л. Андрущенко, Ю.І. Ляшенко // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 36 – 43. 7. Кухарєва О. Податкові важелі державного регулювання доходів фізичних осіб: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / О. Кухарєва / Дніпропетровський університет економіки та права – Дніпропетровськ, 2005. – 18 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/argd/2005/05koodfo.zip>. – Назва з екрана. 8. Податки на споживання в економіці України [Текст]: [монографія] / [Лютій І.О., Дрига А.Б., Петренко М.О.]. – К.: Знання, 2005. – 335 с. 9. Соколовська А.М. Податкова система України: теорія та практика становлення [Текст]: [монографія] / Соколовська А.М. / Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України. – К.: НДФІ, 2001. – 372 с.

10. Секисова Л.П. Роль социальных факторов в рыночной экономике [Текст] // Национальные ориентиры и мировой опыт межсистемных трансформаций: Материалы межвузовской научно-практической конференции / под. общ. ред. Н.П. Лукьянчикова, Иркутская государственная экономическая академия, 28 марта 2001 г. – Иркутск: Изд-во ИГЕА, 2001. – С. 61-68. 11. Муздыбаев К. Идея справедливости [текст] / К. Муздыбаев // Социологические исследования. – 1992. – № 11. – С. 94-100. 12. Дыльнова Т.В. Социальная справедливость и социальное неравенство в условиях современной России [текст] / Т.В. Дыльнова // Вестник РУДН. Серия: Социология. – 2004. – № 6-7. – С. 161-168. 13. Стюбен Н. Концептуальна структура податкової системи в Україні: Доповідь на засіданні Круглого столу "Податкова реформа в Україні" 17 березня 2000 року / Барентс Груп ЛЛС, Проект фінансової реформи за фінансування USAID, Фіскальний проект за фінансування Агентства США з міжнародного розвитку. – К., 2000. – 15 с.

Надійшла до редколегії 23.12.11

УДК 330.341

Л. Шкваря, д-р екон. наук, проф. (Російський ун-т дружби народів)

РОССИЯ-УКРАИНА: ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ В ПОСТКРИЗИСНОМ ПЕРИОДЕ

Інноваційний розвиток світового господарства – один із найважливіших і перспективних напрямків, значення якого зростає в умовах світової кризи. Одночасно цей напрямок є найважливішим для сучасного розвитку України і Росії. Він ставить обидві країнами перед необхідністю посилення (зміни) їх позицій в системі світового – або регіонального – розподілу праці, в світовій торгівлі, а також змушує до трансформації, модернізації національних господарських систем в регіональному та галузевому аспектах. Ця задача особливо гостро стоїть перед країнами в постризисовому періоді і об'єктивно вимагає від них посилення співробітництва в інвестиційній та інноваційній сферах. Це дасть їм можливість істотно прискорити розвиток (чи відродження) інноваційного напрямку в національних господарствах, підвищити їх динамізм та сталість розвитку, зміцнити національну економічну безпеку.

Ключові слова: інвестиції, інновації, російсько-українське співробітництво, світова фінансова криза, модернізація національної економіки.

Инновационное развитие мировой экономики – одно из важнейших и перспективных направлений, значимость которого возрастает в условиях глобального экономического кризиса. Одновременно это – важнейшая задача для России и Украины, сопряженная с необходимостью усиления (изменения) их позиций в системе международного – или регионального – разделения труда, в мировой торговле, и с потребностью трансформации, модернизации экономики в отраслевом или территориальном аспектах. Эта задача особенно остро стоит перед Россией и Украиной в посткризисный период и объективно требует усиления сотрудничества в инвестиционной и инновационной сферах. Это даст возможность им существенно ускорить развитие (или возрождение) инновационного направления в национальной экономике, повысить их динамизм и устойчивость, укрепить национальную экономическую безопасность.

Ключевые слова: инновации, инвестиции, российско-украинское сотрудничество, глобальный финансовый кризис, модернизация национальной экономики.

The article is devoted to analysis of the present economic situation and peculiarity of the possibilities of Russia-Ukraine innovation development and cooperation in this sphere. The author showed weary important role innovation development and cooperation in postcrisis period achievement of socio-economic development in Russia and Ukraine. This research is needed for developing a practice of integration between Russia and Ukraine.

Key words: innovation, investment, Russia-Ukraine cooperation, the global financial crisis, modernization of national economy.

Экономическое развитие России и Украины – двух крупнейших и наиболее развитых стран на постсоветском пространстве – тесно связано с изменениями объемов и направлений международных потоков товаров и капитала. В 2000-2008 гг. национальные экономики обеих стран интенсивно росли главным обра-

зом под влиянием внешних факторов (табл. 1). Результатом этого положения стало их столь же значительное падение в связи с глобальным финансово-экономическим кризисом (оно было более глубоким, чем у ряда других стран СНГ).

Таблица 1. ВВП стран СНГ в 2000-2009 гг. в текущих ценах по текущему обменному курсу, млн долл.*

	2000	2001	2002	2003	2004
Азербайджан	5 273	5 708	6 236	7 276	8 680
Армения	1 912	2 118	2 376	2 807	3 577
Белоруссия	10 418	12 355	14 595	17 825	23 142
Казахстан	18 292	22 153	24 637	30 834	43 152
Киргизия	1 370	1 527	1 606	1 922	2 212
Молдова	1 288	1 481	1 662	1 981	2 598
Россия	259 718	306 618	345 488	431 488	591 666
Таджикистан	861	1 081	1 221	1 555	2 076
Туркмения	4 157	4 442	4 531	4 779	5 162
Узбекистан	13 759	9 316	9 877	10 155	12 016
Украина	31 262	38 009	42 393	50 133	64 881
СНГ	348 308	404 806	454 622	560 755	759 162
МИР, всего	32 089 338	31 868 985	33 186 252	37 291 961	41 975 038